

NİTELİKLİ DEMOKRASİDEN DEMOKRATİK KONSOLİDASYONA DEMOKRASİ YAKLAŞIMLARI

Democracy Approaches To Democratic Consolidation From Qualified Democracy

Önder Aytaç AFŞAR

Maliye Bakanlığı, GİB, Gelir Uzmanlığı, Konya/Türkiye

Afşar, Ö.A. (2017). "Nitelikli Demokrasiden Demokratik Konsolidasyona Demokrasi Yaklaşımları", Vol:3, Issue:12; pp:192-208 (ISSN:2149-8598)

ARTICLE INFO

Article History

Makale Geliş Tarihi

Article Arrival Date

15/06/2017

Makale Yayın Kabul Tarihi

The Published Rel. Date

27/07/2017

Anahtar Kelimeler

Biçimsel Demokrasi, Boyutlu demokrasi, Nitelikli Demokrasi, Demokratik Konsolidasyon.

Keywords:

Procedural Democracy, Dimensional Democracy, Qualified Democracy, Democratic Consolidation.

ÖZ

Demokrasi, demokratikleşme ve demokratik konsolidasyon konusunda değişik ölçütler esas alınarak birbirinden farklı tanımlamalar yapılabilir. Şüphesiz demokrasi sadece seçimlerden ibaret bir yönetim biçimi değildir. Demokrasinin nasıl işlediğine dair biçimsel yönünü ele alan prosedürel tanımlamalar yanında onun eşitlik özgürlük ve insan haklarına saygı gibi asli unsurlarını oluşturan, öze ilişkin değerlerini kapsayan tanımlamaları da yapılmaktadır. Prosedürel boyutunun yanında eşitlik, özgürlük gibi demokrasinin içeriğine ve bunların işlerliğine ilişkin boyutları da dahil ederek yapılan tanımlamalar nitelikli demokrasi yaklaşımı olarak adlandırılabilir. Bu yaklaşım demokrasinin kalitesini göstermesi bakımından önemlidir. Prosedürel tanımlamalarının da ötesine geçerek demokrasinin bütün asli unsurlarıyla birlikte işleyen bir rejim olarak var olması, o demokrasinin nitelikli demokrasi olduğunu gösterir. Bu bağlamda demokrasinin bütün kural ve kurumlarıyla bir topluma yerleşip kökleşmesini ve kalıcı olmasını ifade eden konsolidasyon için nitelikli demokrasi temeldir. Böylece asli değerlerine bağlı iyi işleyen bir demokrasinin yaşaması ve sürekliliği mümkün olacaktır. Bu makalede demokrasiyi asli unsurlarıyla birlikte işleyen bir rejim olarak ele alan literatürdeki demokrasi kavramsallaştırmaları kuramsal açıdan değerlendirilmektedir. Makalede demokrasinin kalitesini ve kalıcılığını açıklamak üzere demokrasi tanımlamaları ve konsolidasyonu kuramsal çerçevede incelenmektedir.

ABSTRACT

Democracy, democratization and democratic consolidation can be defined differently on the basis of different criteria. Undoubtedly democracy is not just a form of government consisting of elections. In addition to procedural descriptions of how democracy operates in its formal aspect, definitions are also made that cover core values that make up essential elements such as respect for equality and human rights. Definitions made by including the aspects of regarding the content of democracy, such as equality and freedom as well as procedural aspects, and about their functioning could be called as "Qualified Democracy Approach". This approach is essential for demonstrating the quality of democracy. The fact that it exists as a regime that goes beyond procedural definitions and contains all the essential elements of democracy indicates that democracy is a qualified democracy. In this context qualified democracy is the basis for consolidation, which means that democracy settled and rooted in a society with all its rules and institutions and permanence. Thus, the life span and continuity of a well functioning democracy based on its principal values could be possible. In this article, the current conceptualizations of democracy in the literature, which treat democracy as a working regime with its essential elements, are evaluated from the theoretical point of view. In this study the definitions and consolidation of democracy are examined in an institutional framework to explain the quality and permanence of democracy.

1. GİRİŞ

Siyaset bilimi çalışmalarında demokrasi en çok işlenen konuların başında gelmekte olup Crick'e göre, demokrasi kadar en çok kullanılan ve suistimal edilen başka bir politik kavram yoktur (Crick, 2002:24-33). Demokrasi kavramı yirmi beş yılı aşkın bir süre üzerinde en çok tartışılan kavramların başında gelmiş ve farklı zamanlarda, farklı yerlerde, farklı insanlar tarafından değişik şekillerde anlaşılmış, ne olduğu konusunda herkes kendi konumuna uygun tanımlamalar yapmıştır (Dahl, 2001). Dahası demokrasi dışı alternatif rejimler insanların gözünde meşruluğunu kaybetmeye başladığı Soğuk Savaş sonrası dönemde her rejim siyasal sistemlerindeki tüm kısıtlamalarına rağmen kendi yönetimlerinin demokratik olduğunu iddia

eder hale gelmiştir (Dahl, 2001). Bu yüzden demokrasiyi tanımlama ile ilgili girişimler kısmi ve göreceli olabilmektedir.

Demokrasinin ne olduğu, demokratikleşme sürecinin nasıl gerçekleştiği ve temel kriterleri üzerine herkesin üzerinde uzlaştığı evrensel bir tanımlama yapmak güç olmakla birlikte* günümüzdeki tartışmaların çoğu, demokrasinin pratikte nasıl işlediği demokratikleşme'nin ne olduğu konuları etrafında şekillenmektedir (Heywood, 2011:112). Özellikle Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra Komünist rejimlerin yıkılmasından ve çeşitli şekillerdeki otokratik yönetimlerin demokrasi çağı ile birlikte zayıflamasıyla demokrasi, demokrasinin kalitesi ve demokrasilerin kalıcı hale gelip yerleşmesi konuları ön plana çıkmıştır. Demokratikleşme, demokrasinin kalitesi, bütün kurum ve kurallarıyla işlerliği ve toplumda yerleşmesi bakımından demokrasi tartışmaları hız kazanmıştır. Demokratikleşme çalışmalarında demokrasinin asgari koşullarını karşılayan minimal demokrasi tanımlarından da öte, uluslararası akademik çevrelerde demokrasinin bir ülkede yerleşmesine giden yolda, demokrasinin kalitesine vurgu yapan nitelikli demokrasi tanımlamalarına ilişkin arayışlar ortaya çıkmıştır (Lijphart, 1999: 275-307; Schmitter and Guilhot, 2000: 131-46). Bu bakımdan demokrasinin işleyişine ilişkin biçimsel tanımlarına ilave olarak onun özünü oluşturan özgürlük ve eşitlik boyutunu da ilave ederek vatandaşların taleplerine duyarlı olan nitelikli demokrasi kavramı öne çıkmıştır.

Bu makalede literatürde yer alan mevcut demokrasi kavramsallaştırmaları kuramsal açıdan ele alınıp değerlendirilmektedir. Demokrasi kalitesini gösteren ve içeriğini belirleyen vatandaşların beklentilerine cevap verecek şekilde özgürlük ve eşitlik boyutunun da demokrasinin bir boyutu olarak ele alındığı demokrasi tanımlaması yapılacaktır. Günümüzdeki mevcut demokratik rejimlerin burada açıklanan demokratik kriterlere göre değerlendirilmesi bu makalenin kapsamı dışındadır. Demokrasi kavramı açıklandıktan sonra nitelikli demokrasi kavramına yer verilecek, ne olduğu açıklanacaktır. Demokratikleşme süreci sonrasında bir demokrasinin bütün asli unsurlarıyla beraber nitelikli olarak işler olduğu demokratik konsolidasyon kavramına kuramsal bakış açısıyla yer verilecektir.

Şüphesiz demokrasi seçimlerden ibaret değildir. Demokrasiyi sadece yöneticileri belirleyen seçimlerle bir tutan minimalist tanımlamalar demokrasinin özünü ihmal etme riski taşıdığından yeterli olduğu söylenemez. Demokrasinin niteliğini artıran, başka bir ifade ile kalitesini yükselten, değerlerini de içine alacak tanımlamalar daha tercih edilir durumdadır. Demokrasinin işleyişine ilişkin biçimsel tanımlamaları içeren bir boyutunun yanısıra ona özgürlük ve eşitliği demokrasinin olmazsa olmazı olarak kabul edip, içeriğine ilişkin bir boyut daha ekleyerek böylece iki boyutta tanımlamaları da yapılmıştır. Buna ilave olarak demokrasinin niteliğini gösteren vatandaşların talep ve beklentilerine duyarlı olması anlamında üçüncü bir boyut daha ekleyerek yapılan kavramsallaştırma demokrasinin derinliğine vurgu yapar. Bu üç boyutlu kavramsallaştırma demokrasinin işleyişini ve demokratik değerlerin uygulanmasının önemli olduğunu göstermesi açısından faydalı olacaktır. Böylece demokrasi kavramı, kavram kargaşasının ötesinde açık ve anlaşılır bir yaklaşıma ele alınabilir.

Demokrasi tanımlamaları ile demokrasinin kalitesi yakından ilişkilidir. Seçimsel demokrasi tanımlarında demokrasi sadece seçimlerle özdeş ve tek boyutlu olarak değerlendirdiğinden demokrasinin içerdiği değerler ve bunların vatandaşların gündelik hayatına etkileri ihmal edilmektedir. Bu anlamda demokrasinin özünü teşkil eden siyasal özgürlükler ve eşitlikler ve bunların uygulanabilirliğinin de yapılan değerlendirmelere dahil edilmesi gerekmektedir. Demokratik standartlar hakkında düşünmenin ana yöntemi olarak vatandaşların ihtiyaçlarına duyarlı şekilde, siyasal özgürlüklerin ve eşitliğin yalnızca kâğıt üzerinde kaldığı değil,

* Demokrasinin özü itibarıyla tartışmalı bir kavram olmadığı, ortak noktaları ve ortak amaçları dikkate alınarak tanımlanabileceğini ileri süren karşıt görüş için bk. (Beetham, 2013: 19-66).

uygulamada da görüldüğü demokrasi gerçek bir demokrasi diğer bir ifadeyle nitelikli demokrasi olarak kabul edilebilir. Böyle bir demokratik rejimin vatandaşların gözünde meşruiyeti artacağından, toplumda yerleşmesi kolay olacak ve dayanıklılığı artacaktır. Demokrasinin özüne ilişkin unsurların da tanım içine dahil edilmesi doğru anlaşılmasına yardım edecektir. Demokrasinin nitelikli olması pekişmesinin sonucu olduğu gibi, tam anlamıyla işleyen nitelikli bir demokrasi de ülkede yerleşmiş olacak ve kolaylıkla konsolide olacaktır.

Demokrasi çağında yaşıyoruz. Birçok ülke, en azından biçimsel anlamda, demokrasi ile yönetilmektedir. İdeal demokrasi ile gerçekte uygulanan demokrasiler arasında boşluk olduğu muhakkaktır. Dahl'ın poliarsşi olarak tanımladığı bu durumun giderilmesi için aradaki bu farkın kapatılması önem arz eder. Bu anlamda ideal olana yaklaşıldığı ölçüde demokrasinin niteliği artacaktır. Bu hususları dikkate alarak aşağıda öncelikle demokrasi kavramını tamamlayan işleyişine, özüne ve sonucuna ilişkin boyutlarıyla bir demokrasi tanımlaması yapılacaktır. Daha sonra ise demokrasinin özünü oluşturan bu kriterlerden hareketle demokrasinin yaşamasının ve sağlam bir şekilde devam etmesinin koşulları üzerinde duran konsolidasyon kuramlarına yer verilecektir. Bu anlamda ilk olarak demokrasinin tanımı iki boyutlu olarak ele alınacaktır. Daha sonra ise nitelikli demokrasi için demokratik yönetim ile vatandaşlar arasında etkileşimde görülmesi beklenen ve vatandaşların beklentilerine cevap vermesi anlamında sonuç odaklı olmayı belirten üçüncü bir boyut ilave edilerek demokrasi kavramı açıklanmış olacaktır.

2. TEK BOYUTLU – İKİ BOYUTLU DEMOKRASİ

Demokrasinin tek boyutlu tanımı Joseph Schumpeter'in demokrasi modeline dayanır. Buna demokrasi yaklaşımı minimalist ve seçimci bir demokrasi modelidir. İki boyutlu demokrasi tanımının çıkış noktası ise Robert Dahl'in siyasal, çoğulcu demokrasi anlayışıdır.*

Tek boyutlu demokrasi tanımını Schumpeter'in minimalist demokrasi kavramsallaştırması oluşturur. Buna göre demokrasi adil ve çok partili seçimlerle tanımlanmalıdır ve bir ülkede her yurttaşın oy verdiği ve aday olabildiği çok partili seçimler varsa o ülkede demokrasi var demektir (Schumpeter, 1970: 269-272). Demokrasi klasik demokrasiden daha ziyade hayatın gerçekliğini daha iyi yansıtan bir tanımla siyasal kararları vermek için oluşturulmuş bir düzenleme ve yöntemdir. Bu düzenlemede bireyler halkın oyu için rekabet edecek güce ulaşırlar. Seçmenlerin ise partilerce belirlenen siyasi elitlerden hangisinin hükümeti oluşturacağı ve hükümetin görevinin sona erdirilmesi konusunda yetkileri vardır. Demokrasi kamu yararı için "ortak iyiyi" arayan bir halk iradesi olmayıp bir seçim sistemidir. Zira halk iradesi rasyonel olan veya hâlihazırda mevcut olan bir şey değildir (Schumpeter, 1970: 272-282).

Schumpeter'in sadece seçimlerle tek boyutlu olarak tanımladığı demokrasi anlayışından farklı olarak Dahl seçimler üzerine 'özgürlükleri' de ekleyerek demokrasiyi iki boyutlu olarak tanımlar. Dahl günümüzde var olan modern çoğulcu demokrasilere "poliarşi" (polyarchy) ismini verir (Dahl, 1989: 220; Dahl, 1971: 3-20). Siyasal demokrasi anlamında değerlendirilebilecek demokrasinin minimal şartlarını ortaya koyan poliarsşi kavramıyla Dahl, siyaset terminolojisine alternatif bir demokrasi tanımı kazandırmıştır. Demokrasinin tanımına serbest ve adil seçimlerden başka, ikinci boyut olarak eklediği özgürlükler kısmında; ifade özgürlüğü, basın-yayın özgürlüğü ve örgütlenme özgürlüğünü ele alır. Bu özgürlükler demokrasinin seçim boyutunu kapsadığı gibi daha ötesi seçimlerin daha özgür ve adil yapılabilmesi için gerekli şartları da sağlar (Dahl, 1989:221). Basın yayın özgürlüğü, ifade özgürlüğü ve örgütlenme özgürlüğünün olmadığı yerde yapılan seçimlerin adil olduğundan söz edilemez. Zira muhalefetin özgürce örgütlenip sesini duyurabileceği ortamın da olması

* Burada demokrasi tanımlarını ayırtırmak için Bollen ve Paxton' un "boyut" kavramı kullanılmıştır. Ayrıntı için bk. (Bollen and Paxton: 2000: 58-86).

gereklidir. Aksi halde seçimlerde doğrudan bir hile olmasa bile muhalefet etme özgürlükleri olmayacağından seçimler eşit şartlarda gerçekleşmiş olmayacaktır (Dahl, 2001: 111-112).

Görüldüğü üzere Dahl, poliarsi adı altında siyasal özgürlükler boyutunu da ekleyerek, demokrasiyi sadece seçimlerin varlığı ile değerlendirilen bir kavram olmaktan öteye götürmüştür. Ancak Dahl'ın bu kavramla ele aldığı demokrasi yaklaşımı da kimilerine göre prosedürel minimalist demokrasi tanımı içerisinde değerlendirilmekten kurtulamamıştır (Schmitter and Karl, 1991: 81). Bollen ve Paxton'ın (2000) seçimler sonucunda işbaşına gelen demokratik yönetim (seçim) boyutu ve siyasal özgürlükler boyutu şeklinde iki boyutlu olarak ele aldığı prosedürel demokrasi yaklaşımı tablo halinde aşağıdaki şekilde gösterilebilir:

Tablo 1. Tek Boyutlu- İki Boyutlu Demokrasi Yaklaşımı

Tek boyutlu demokrasi tanımı (<i>Huntington, Schumpeter, Lipset</i>)	İki boyutlu demokrasi tanımı (<i>Dahl</i>)
<p>İlk boyut: Özgür Seçimler</p> <ul style="list-style-type: none"> - seçilmiş demokratik organlar - seçimle işbaşına gelen yönetim - seçme (genel oy) hakkı - seçilme (aday olma) hakkı <p>Demokrasi, hukukun üstünlüğü temelinde serbest seçimlerle işleyen siyasal kararları almak için oluşturulmuş yönetimdir.</p> <p>(<i>Schumpeter'ci- seçimsel tanım</i>)</p>	<p>İkinci boyut: Siyasal özgürlükler</p> <ul style="list-style-type: none"> - ifade özgürlüğü - basın-yayın özgürlüğü - sivil-siyasal örgütlenme özgürlüğü <p>Demokrasi, seçimler yanında eşitlik ve özgürlük temelinde insanların kendilerini rahatça ifade edebildiği özgürlüklerle beraber anlamlı olacak ve devamlılığı sağlanabilecektir.</p> <p>(<i>poliarsi</i>)</p>

Kaynak: (Huntington, 1993; Schumpeter, 1970; Lipset, 1960 ve Dahl, 1971) çalışmalarından uyarlanmıştır.

Schmitter ve Karl ise Dahl'ın poliarsi kavramına dahil edilebilecek ve bu çerçevede kavramın sınırlarını biraz daha genişleten iki koşul ilave ederler: Bunlardan ilki seçilmişlerin, bürokratik veya değil, seçilmemiş her hangi bir iç politik aktörden kaynaklanan sınırlamalara maruz kalmadan seçimle kazandıkları anayasal haklarını kullanabilmeleri, ikincisi ise devletlerin herhangi sınır aşan politik ideoloji veya aktörün tesirine girmeden bağımsız olarak bağlayıcı karar verebilecek otonomiye sahip olmaları yani devletlerin kendi kendisini yönetmesidir (Schmitter and Karl, 1991:81-82).

Ana hatlarıyla ele alınan bu iki boyutlu demokrasi tanımlamaları kapsamı yönüyle oluşturulmuş seçim odaklı "minimalist" demokrasi yaklaşımı içinde değerlendirilmektedir.* Demokrasi ve demokratikleşme yazınında asgari şartların ele alındığı, prosedür olarak işleyip işlemediğini ele alan "minimalist" demokrasi yaklaşımlarından başka daha geniş ve niteliği olan (öze ilişkin) bir demokrasi çerçevesi çizen maksimalist tanımları da mevcuttur.

Bunlardan başka seçimler ve asgari özgürlüklerle tanımlanmış demokrasinin bir siyasal rejimde yıkılma tehlikesinden uzak ve sağlamlaşmış hale gelip gelmediğini inceleyen demokrasinin konsolidasyonu kavramı da demokrasi ve demokratikleşme çalışmalarında temel bir başlık olarak kendisine yer bulur. Bu kavram demokrasinin içeriğine ilişkin uygulamalardan hareketle bir ülkede istikrarlı bir şekilde kalıcı olmasını ve şartlarını araştırır. Buna göre konsolidasyonun sağlanıp sağlanmadığını inceleyebilmek için bir ülkenin öncelikle demokrasiye geçiş aşamasını gerçekleştirmiş olması ve yukarıda sayılan iki

* Huntington Schumpeter'ci anlamda minimalist demokrasi tanımının "ampirik olarak test edilebilirlik" ve "analitik açıdan kesinlik" gibi hususlarda öne çıktığını ve daha işlevsel olduğunu belirtir (Huntington, 1993:7-11).

† Konsolidasyon (*consolidation*) kavramının yerine Türkçe karşılık olarak "yerleşme", "sağlamlaşma", "konsolidasyon" gibi karşılıklar kullanılsa da kelimenin tam anlamını karşılamadığı düşüncesiyle ve kavram kargaşasına yol açmamak için bu çalışmada Türkçe'ye de yerleştiği gibi demokrasinin ülkeye yerleşip kalıcı olması anlamında aynen konsolidasyon kelimesinin kullanımı tercih edilmiştir.

boyuttaki şartları -seçimler ve özgürlükler boyutlarıyla tanımlanan demokratik şartları yerine getirmiş olması gerekir. Bu demokratik ilkeler hayata geçirildiği takdirde demokrasi nitelikli hale gelecektir. Bundan sonra ancak demokrasinin konsolidasyonu yani ülke rejiminin dayanıklılığı araştırma konusu olabilir. Demokrasiye geçiş ve sonrasında demokrasinin yıkılma tehlikesinden uzak olarak kökleşmesi kısa sürede gerçekleşmemektedir. Tüm kural ve kurumlarıyla yerleşmesi bir süreç gerektirdiğinden demokrasiye geçiş ve demokrasinin konsolidasyonu demokratikleşme kuramları arasında süreç odaklı yaklaşımlar olarak da değerlendirilir. Demokrasinin konsolidasyonu bölümünde tekrar bu ayrımlar daha geniş olarak ele alınacaktır.

Demokrasi konusunda bu ayrımlardan başka içerik esasına dayanan tasnifler de vardır. Tilly'ye göre bunlar dört başlık halinde şöyle sıralanabilir: Demokrasinin yasal düzenlemeleri dikkate alan anayasal (constitutional) yaklaşım; demokratik rejimin ülkedeki yaşam koşulları ve bireylerin refahı üzerindeki etkisine ve politikaların sonuçlarına odaklanan özcü (substantive) yaklaşım; demokrasinin temeli olan seçimleri ve asgari koşulları esas alan prosedürel (procedural) yaklaşım ve katılım, eşit oy, siyasal sürece ilişkin bilgi edinme gibi unsurları kapsayan süreç yönelimli (process oriented) yaklaşımlardır (Tilly, 2014: 22-25). Bu tür çeşitli demokrasi yaklaşımları arasından, biçimsel olmaktan daha çok içeriği öne çıkaran daha kapsamlı, sonuç esaslı veya öze ilişkin (substantive) yaklaşım ya da nitelikli demokrasi tanımlaması bütün kural ve kurumlarıyla işleyen bir demokrasiyi tanımlamak için tercih edilmektedir. Aşağıda nitelikli demokrasi ele alınacaktır.

3. BOYUTLU DEMOKRASİDEN NİTELİKLİ DEMOKRASİYE

Demokratikleşme çalışmalarında demokratik yönetimlerle diğer yönetim biçimleri arasındaki ayrımı ortaya koyarken demokratik rejimlerin niteliklerinin nasıl ve neler olması gerektiği de inceleme konusu olarak ele alınmaktadır. Bu çalışmalarda otoriter rejimlerle demokrasi arasındaki belirgin farklar ortaya konulurken henüz konsolide olmamış demokrasilerin ülke içi sosyal ve ekonomik koşullar ve uluslararası çevre içinde yaşama imkanları incelenmiştir (Huntington, 1968; Przeworski, vd., 1996: 39-55; Rustow, 1970: 337-63; Linz and Stepan, 1978). Bu alanda çalışanlar tarafından 1990'lardan itibaren nitelikli demokrasi kavramı kullanılmaya başlanmıştır (Lijphart, 1999; Linz and Stepan, 1996b). Linz ve Stepan, Putnam gibi araştırmacılar nitelikli demokrasiyi demokratikleşme çabası içindeki ülkelerdeki kurumsal performans ve hükümetin sorumlulukları bağlamında veya siyasal toplumun niteliği bağlamında tanımlamışlardır (Putnam, 1993; Linz and Stepan, 1996b: 32-33). Demokrasinin niteliği kavramı ile bir sistemin temsil gücü, hesap verebilirliği, eşitlik ve katılım gibi demokratik normları ne derecede karşıladığı vurgulanmaktadır. Bu kavramla belirli demokratik ilkeler üzerinden siyasi rejimin bu prensipleri ne derecede karşıladığına bağlı olarak demokrasinin nitelikli olup olmadığını değerlendirilebileceğini ifade etmektedir (Lijphart, 2011: 17-18). Böylece nitelikli demokrasi hem zamansal hem de kavramsal açıdan sürekli gelişme içinde olan bir kavram olarak, rejimin bütün vatandaşlara ve gruplara eşit olup olmadığını belirleyen tüm süreçler dizisini ifade eden yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır.

Nitelikli demokrasi denilince siyasal sistemin belirli özelliklerinin yanında niteliklerine, bir başka ifade ile kalitesine de vurgu yapılmaktadır. Yüksek nitelikli demokrasi kavramını Morlino, demokrasinin bir siyasal sistem olarak işleyiş biçimine (procedure), rejimin yapısı ve politikaların içeriğine göre (content) ve hükümetin yürütme faaliyetlerinin sonucuna (result) göre olmak üzere üç boyutta ve bunların altında vatandaşların taleplerine duyarlı olarak hukukun üstünlüğü, katılım, yarışmacı seçimler, seçilmişlerin ve kurumların hesap verebilirliği özgürlük ve eşitlik gibi alt başlıklarla inceler (Morlino, 2011: 191-222). Buraya kadar yazılanlardan hareketle demokrasinin kaliteli olması bir başka deyişle nitelikli demokrasi, demokratik ilkelere göre düzenlenmiş nispeten istikrarlı ve meşru bir yönetim, siyasal hesap verebilirlik, katılım, serbest seçimler siyasal eşitlik temelinde bir yönetim biçimi olarak tarif edilebilir. Bu sistemde yöneticiler hukuk kurallarına bağlı oldukları gibi aynı

zamanda vatandaş taleplerine duyarlıdırlar. Vatandaşlar ise ülkedeki sosyal ve siyasal hayata aktif olarak katılmakla sorumludurlar.

Nitelikli demokrasiyi açıklayan bu tanımların ortak noktası, işleyiş açısından demokratik bir yönetimin olmasının yanında, içerik olarak da demokrasinin özünün hayat bulduğu, bilfiil uygulandığı rejimler anlatılmaktadır. Bu üç boyutlu demokrasi yaklaşımı demokrasinin nitelikli olmasını gösteren kriterlerle birlikte istikrarlı ve meşru yönetimlere işaret eder. Demokrasinin dayanıklı ve sağlamlaşmış olmasının yolu da öncelikle nitelikli demokrasilere sahip olup onu sürdürmekle gerçekleşecektir. Bu noktada demokratik yönetimin hukukun üstünlüğü anlayışı içerisinde ve bu çerçevede faaliyet gösteriyor olması ana koşuldur. Bütün bu prensiplerin anlamlı olabilmesi için hukukun üstünlüğü ilkesi temel teşkil eder. (O'Donnell, 2000). Yöneten ve yönetilenlerin hukuk kuralları ile bağlı olduğu hukukun üstünlüğünü esas alarak işleyen bir demokratik sistem için temelidir. Bu açıklamalardan sonra nitelikli demokrasi Morlino'nun yaptığı sınıflandırmaya bağlı kalarak üç boyutlu olarak incelenebilir. Aşağıda nitelikli demokrasiyi tanımlayan bu boyutlar ve alt başlıkları ele alınacaktır.

4. NİTELİKLİ DEMOKRASİNİN İLK BOYUTU: BİÇİMSEL DEMOKRASİNİN VARLIĞI

Demokrasi ve demokratikleşme süreçlerine ilişkin çalışmalarda tek türden bir demokrasi anlayışı bulunmayıp, pek çok demokrasi kavramı ve demokrasi kuramı olduğu vurgulanmıştır. Kuramsal ve ampirik araştırmalarda başlangıçta tamamen dar anlamlı demokrasi kavramı kullanılmıştır. Bu bağlamda siyasi temsilcilerin seçimi ve ayrılması, devlet içinde siyasi karar mekanizmalarını belirleyen kurallar gibi demokratik yönetim biçiminin minimal şartlarını sağlayan kıstaslar göz önünde tutulmuştur. Buna göre demokrasinin minimalist tanımı, demokratik sistemin meşruluğunu ve serbest, rekabetçi seçimlerin işleyişine yönelebilecek önemli tehditlerin olmamasını vurgular.

Yukarıda da belirtildiği üzere prosedürel demokrasi anlayışı olarak da adlandırılan minimalist demokrasi anlayışı temelde Robert Dahl'ın Poliarşi isimli eserine dayanmaktadır. Demokrasinin tüm dünyada kabul edilen evrensel bir tanımı olmamasına rağmen Dahl'ın demokrasi kriterleri olarak açıkladığı ölçütler, demokratik rejimin işleyen kurumları ve vatandaşlarla devlet yöneticileri arasında etkileşimin temeli olarak kabul edilebilecek kriterlerdir (Diamond, vd., 1995: 6-7).

Esas olarak bu yaklaşıma yön veren Dahl poliarşi* kavramıyla liberal demokrasiye işaret ederek, ideal demokrasiye ulaşıldığını ima etmeksizin mevcut demokrasilerin analizini ve karşılaştırmasını yapmayı mümkün kılar. Zira O'na göre demokrasi tam anlamıyla, eksiksiz işleyen ideal yönetim şeklinin adıdır, bugünün dünyasında fiilen uygulanmakta olan yönetim biçimleri ise ancak poliarşilerdir. Çoğu modern demokrasi değerlendirmelerinde Dahl'ın bu kuramsal temeli kıstas olarak alınır. O'na göre bir demokrasi için öncelikle birbiriyle ilişkili iki temel şartın gerçekleşmesi gerekmektedir: Siyasi makamlar için açık bir yarış ve bütün vatandaşların siyasi katılımını sağlayan yeterli bir hukuki alan (Dahl, 1989:22; Dahl, 1971: 5).

Görüldüğü gibi Dahl'ın yaklaşımı bir minimalist demokrasi için gerekli olan asgari biçimsel koşulları içermektedir. Dahl'ın poliarşi kavramı öncelikle demokratik ve otoriter idare birimlerini birbirinden ayırmaya yaramaktadır. Dahl'ın çalışması aynı zamanda diğer kapsamlı kuramsal modeller için de temel kavramsal bir taslak oluşturmaktadır. Sartori, Lijphard, Linz ya da Huntington gibi demokrasi alanındaki pek çok araştırmacının da çalışmalarında Dahl'ın bu teorik çalışmasına dayandığı söylenebilir. Bugün dahi poliarşi kavramı demokratikleşmede yapısal dönüşüm çalışmalarında referans model olma özelliğini korumaktadır. Bununla birlikte Dahl'ın fikirlerinden hareketle gelişen minimalist demokrasi yaklaşımı Özbudun'a göre demokrasiyi sadece seçimsellik bir diğer ifade ile demokratik konsolidasyonu basit bir biçimde düzenli rekabetçi seçimlerle bir tutma riskini taşıy

* Poliarşi kavramı olarak, bir şehir ya da devletin çok kişi tarafından yönetilmesi anlamına gelmektedir. Dahl'a göre demokrasi bir ideal olup poliarşi bu ideale yaklaşan kuramsal bir düzendir. Kavram, demokrasi için minimal şartları içermektedir.

(Özbudun, 2003: 8) ki demokrasinin şekle ve içeriği ilişkin bütün kural ve kurumlarıyla işlediği bir sistemde demokratik konsolidasyondan söz edilebilir.

Minimalist demokrasi yaklaşımı iki temel sorun daha içerir ki özellikle bunlar, askerin siyasi sistem içindeki güçlü konumu ve temel sivil özgürlüklerin ne kadar korunabildiği ile ilgilidir (Özbudun, 2003:9). Demokrasinin prosedürel tanımına ilişkin minimal yaklaşımlar, sadece demokratik seçimler ve hükümet değişimleriyle ilgilendiğinden, demokrasinin seçilmiş hükümetin üzerinde demokrasi dışı hiçbir sınırlayıcı gücün olmaması gerektiği noktasına değinmez. Bu bağlamda seçilmemişlerin özellikle silahlı güce sahip askerlerin, önemli siyasi ve askeri konuları sivillerin yetki alanından çıkarıp kendilerine devrettiği mahfuz alanlar (reserved domains) ile birlikte kendilerini ulusal çıkarların koruyucusu olarak görüp ülke adına alınacak kararlarda belirleyici yapan vesayet yetkileri (tutelary power) oluşturarak fiili veya hukuki ülke yönetiminde söz sahibi olabilmektedirler (Valenzuela, 1992: 58-64). Bu tür durumlarda seçilmiş sivil idareciler demokrasi çerçevesinde serbestçe siyaset belirleyip uygulayamayabilirler. Bu durumda bütün kurum ve kurallarıyla işleyen demokrasiden daha çok seçimlerle hükümet değişikliği şeklinde işleyen bir demokrasi şekli görülecektir. Minimalist yaklaşımın ikinci önemli sorunu ise temel hak ve hürriyetlerin ne ölçüde korunduğu ile ilgilidir. Temel hak ve hürriyetlerin olmadığı bir yerde şeklen var olan bir demokratik idare tam demokratik sayılamayacağından, sivil özgürlükler rekabetçi seçimlerin yaygın bir biçimde yapılması kadar önemlidir. Bu anlamda seçimlerin düzenli olarak yapılmasıyla biçimsel olarak var olsa da esas itibarıyla vatandaşlarına temel hak ve özgürlükleri sunamayan demokrasiler minimalist demokrasi olarak değerlendirildiklerinden özü itibarıyla demokratik olmaktan uzaktırlar. Bu anlamda minimalist demokrasi yaklaşımı sorunludur ve bu tür demokrasiler nitelikli demokrasi olarak kabul edilmez. Demokrasini işleyişine ait ilk boyut ana hatlarıyla böylece açıklanabilir.

Morlino nitelikli demokrasi olarak ortaya koyduğu yaklaşımında, işleyişe ilişkin boyutta şu alt başlıkları sayar: Hukukun üstünlüğü, katılım, yarışmacı seçimler, seçilmişlerin hesap vermesi ve kurumlar arası hesap verilebilirlik. Nitelikli demokrasini ilk ayağını biçimsel olarak bu ilkelerden oluşan koşullar oluşturur (Morlino, 2011). Minimal demokrasi anlayışına denk ve liberal demokrasinin temel ilkeleri olan bu boyut genel hatlarıyla şöyle açıklanabilir:*

Hukukun üstünlüğü ilkesine göre tüm toplum önceden açıkça belirlenmiş ve tüm vatandaşlara aynı şekilde eşit olarak uygulanan ve siyasi olarak tarafsız yargı tarafından denetlenen hukuk kuralları ile bağlıdır. Hukukun üstünlüğü zayıf olduğunda, bireysel özgürlükler zayıf ve kısa sürelidir, sivil gruplar iyi organize olamamış; güçlü olanların adalet ve yönetime erişimi daha fazla, yolsuzluk ve kötüye kullanma, yatay hesap verebilirlik mekanizmaları düzgün çalışmaz durumdadır (Morlino and Diamond, 2004:23). Bu durumda demokrasinin temeli zayıflamış olur.

Katılım, yetişkinlerin siyasi sürece ve özellikle oy kullanma hakkına sahip olmalarını gerektirir ve demokrasinin çekirdek bir tanımı içinde yer alır. Diğer taraftan nitelikli demokrasisi için olmazsa olmaz koşuldur. Böylece tüm vatandaşların bu resmi hakları vasıtasıyla oy kullanmalarını, organize etmelerini, bir araya gelmelerini, protesto etmelerini, çıkarları için lobi yapmalarını ve karar verme sürecini etkilemelerini sağlayarak yararlanabilmelerini temin eder.

Yarışmacı seçimler, siyasi partiler ile demokrasinin gerektirdiği çıkar grupları arasındaki düzenli, serbest ve adil seçim yarışmalarına atıfta bulunmaktadır. Bu bağlamda Demokrasiler seçime katılacak siyasi partilerin sayısı, seçim kampanyaları, görev süreleri gibi konularda farklılık gösterebileceği muhakkaktır. Ancak demokrasinin nitelikli olabilmesi için temel koşul

* Liberal demokrasinin temel ilkeleri olarak sayılabilecek bu ilkeleri aday ülkelerin demokratik dönüşümlerinde etkili bir uluslararası aktör olan AB, Birliğe katılımı için aradığı şartlar olarak *Kopenhag kriterleri* adıyla standart hale getirmiş ve demokrasilerin sahip olması gereken nitelikler olarak belirlemiştir AB'ye göre demokrasiden söz edebilmek ve Birliğe üye olarak kabul edilmek için önkoşul olarak bu şartlarının karşılanmış olması gerekli görülmektedir.

serbest ve adil rekabetçi seçimlerin varlığı ve hükümetin böylelikle işbaşına gelmesi veya görevden ayrılmasıdır.

Hesap verebilirlik ise seçilmiş liderlerin siyasi kararları için seçmene hesap verme zorunluluğudur. Seçim hesap verebilirliği seçmenlerce seçimler aracılığıyla uygulanır. Siyasetçiler yaptıklarıyla veya yapmadıklarıyla halkın karşısına çıkarlar, yaptıkları icraatların ödülünü alırlar veya seçimlerde tercih edilmeyerek cezalandırılmış olurlar.

Nitelikli demokrasinin ilk boyutunu son başlığı ise Kurumlar arası hesap verebilirliktir. Kurumlar arası hesap verebilirlik, hukuk düzeninin veya anayasa yetkisine sahip kurumların hükümet üzerindeki davranışları ile kurumlar tarafından uygulanmaktadır. Anayasa mahkemesi, denetim kuruluşları ve yolsuzlukla mücadele komisyonları, kamu denetçiliği kurumu ile yargı, parlamento, inceleme ve araştırma komisyonlarınca kurumlar ve faaliyetleri demokratik usullere göre denetlenir (Morlino and Diamond, 2004:23-25).

5. NİTELİKLİ DEMOKRASİNİN İKİNCİ BOYUTU: İÇERİĞE (ÖZE) İLİŞKİN DEMOKRASİ

Serbest seçimler ve ülke içinde iktidar gücünün değişimi gibi alanlarla sınırlı inceleme yapan şekli demokrasi tanımlamalarından farklı olarak gerçek anlamda demokrasi bir başka ifadeyle nitelikli demokrasi, vatandaşlar tarafından özümsemiş olarak tüm kural ve kurumlarıyla işleyen, biçimsel koşulların yanısıra özünü temel hak ve hürriyetlerin oluşturduğu içeriğe de ağırlık veren bir demokrasi yaklaşımıdır. Bu yaklaşım vatandaşların temel hak ve özgürlükleri ve seçilmiş demokratik yöneticilerin gerçek yetkilerini kullanımı ve demokratik değerlerin toplumda yerleşmesi konularına odaklanır.

Diamond, Linz ve Lipset'e göre demokrasiden söz edebilmek için üç temel koşul aranmalıdır (Diamond, vd., 1995:6-7). Bunlar; bireyler, partiler ve diğer örgütler arasında anlamlı ve gerçek bir rekabetin var olması; liderlerin seçilmesinde ve politikaların belirlenmesinde yüksek siyasal katılım; ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü, toplanma özgürlüğü ve düşünce özgürlüğü gibi temel sivil ve siyasal özgürlüklerin ve siyasal eşitliğin hukukun üstünlüğü ile garanti altına alınmış olması gereklidir. Demokrasinin işleyişine ilişkin olarak da kabul edilebilecek bu koşullar bir bakıma seçimlere indirgenen minimalist demokrasi yaklaşımlarından daha çok maksimalist/nitelikli demokrasi yaklaşımını ortaya koymaktadır. Biçimsel demokrasi kuralları ve kurumların biçimsel olarak varlığı ile ilgilenirken, nitelikli demokrasi özgür basın, sivil toplum, çoğulculuk, insan hakları ve etkin yönetim konularına ağırlık verir (Kubicek, 2003:21). Seçimler ve siyasal katılımdan başka sivil ve siyasal haklara ve bireysel planda hak ve özgürlüklere önem vermesi dolayısıyla esaslı demokrasi yaklaşımının gerçek anlamda demokrasi anlayışına daha yakın olduğu söylenebilir. Bütün bunlarla birlikte nitelikli demokrasi olarak tanımlanan demokrasi anlayışının tam anlamıyla nitelikli olarak sayılabilmesi için demokrasiyi tanımlayan bu ilkelerin gündelik hayatta uygulanıyor olması, toplum beklenti ve taleplerine duyarlı olarak yaşama geçirilmiş olması da gereklidir.

Toplumda biçimsel demokrasi aşamasının geçilip nitelikli demokrasinin yerleşebilmesi için toplum tarafından demokrasinin benimsenerek sahiplenilmesi gerekmektedir. Bu noktada Rustow, demokrasiye geçişler ve demokratikleşme ile ilgili incelemelerin önünün açan çalışmasında demokrasiyi geliştirmek için ilk önce demokratları geliştirmeye ihtiyaç olmadığını vurgulayarak bir toplumda süreç içinde gerçekleşen demokratik dönüşüme işaret eder (Rustow, 1970:344-345). Bu açıklamalardan da yola çıkılırsa, demokrasi herkes onu kabul ettiğinde, bir başka ifade ile herkes demokrasiyi değerli gördüğünde yerleşmiş olacağı ve yaşayama şansı bulacağı söylenebilir.

Bu bağlamda bir sosyalleşme süreci ile toplumun büyük bölümünde demokratik değerlerin yerleşmesi olarak nitelikli demokrasiyi tanımlayan maksimalist tanımda en büyük sorun olarak; bu yaklaşımla demokrasinin standartları, gerçek koşullardan uzaklaşmış olarak, aşırı

boyutlara ulaştırılırsa bu ölçülere göre hiçbir demokratik rejim tam anlamıyla demokrasisini konsolide etmiş sayılamayacağı (Özbudun, 2003:8) hususu gösterilmektedir. Bu bağlamda şu husus da belirtmek gerekir ki; uzun bir süreç içinde gelişerek bütün kurum ve kurallarıyla sorunsuz işlemesi ve tam olarak yerleşmesi anlamında maksimalist demokrasi tanımı yerine biçimsel koşulları taşıyan rejimlerin de -en azından şekli olarak- demokratik rejim sayılabileceği görüşünden hareketle demokrasi konusunda biraz daha esnek yaklaşımlar yararlı görülebilir. Nitekim bu noktadan hareketle daha farklı ve çeşitli demokrasi tanımlamaları ortaya konmaktadır (Collier and Levitsky, 1997: 438). Sonuçta minimalist demokrasi yaklaşımı demokrasinin prosedürel olarak işlerliğine ağırlık vermekteyken, maksimalist demokrasi ya da nitelikli demokrasi yaklaşımı ise sivil ve siyasal hak ve özgürlükler boyutuna ağırlık vererek, bu hak ve özgürlüklerin hangi ölçüde korunup gerçekleştirildiği ile ilgilidir. Bu anlamda Schumpeter ve Dahl'ın öncülüğünü yaptığı ve daha çok biçimsel yönü ön plana çıkan prosedürel veya minimalist demokrasi yaklaşımı yerine Morlino, Diamond, Linz ve Lipset'in (Diamond, vd., 1995) de ortaya koyduğu gibi hukukun üstünlüğü çerçevesinde bireysel haklar ve özgürlüklerin önceliğine vurgu yapan nitelikli (substantive)* demokrasi tanımlaması daha anlamlı olacaktır. Eşitlik, özgürlük gibi temel hakların gerçekten uygulandığı ülkelerde demokrasinin kalitesi de yüksek olacak ve demokrasi dayanıklı ve uzun ömürlü olacaktır. Böylece öze ilişkin koşulların da bir boyut olarak ilave edildiği demokrasi tanımlamaları nitelikli demokrasiyi açıklar.

Nitelikli demokrasi için ikinci boyut olarak ele alınan demokrasinin esasına ilişkin kriterlerde ilk koşul özgürlüklerdir. Özgürlük, siyasal ve sivil özgürlükler arasında yer alan geniş bir konsepttir. Siyasi özgürlükler arasında oy hakkı, seçilmiş bir görevde bulunma, kampanya yürütme ve siyasi partilere üye olma hakkı bulunmaktadır. Bu nedenle, siyasi özgürlük, yukarıda tartışılan demokrasinin katılım, rekabet ve seçim sorumluluğu gibi işleyişe ilişkin boyutlarının bir kısmı için ön şarttır. Öte yandan, sivil özgürlük, kişisel özgürlük, güvenlik, mahremiyet, düşünce özgürlüğü, ifade, bilgi, din özgürlüğü, toplanma özgürlüğü, dernek ve örgütlenme gibi geniş bir haklar alt kümesini içerir. Demokrasinin esasına bir başka deyişle içeriğine ilişkin önemli bir koşul da eşitlik ilkesidir. Bu ilkenin gerçekten uygulanıyor olması demokrasinin niteliğini yükseltir. Siyasal eşitlik, iyi bir demokrasiye sahip olmak için toplumdaki herkesin aynı haklara ve yasal korumalara, ayrıca adalete ve güce anlamlı ve makul bir şekilde erişime sahip olduğunu varsayar. Bu aynı zamanda cinsiyet, ırk, etnisite, din, siyasi yönelim veya diğer gereksiz koşullar temelinde ayrımcılığın yasaklanması anlamına gelir (Morlino and Diamond, 2004: 26-27).

Birliğe aday ülkelerin demokratikleşmesinde etkili bir uluslararası aktör olan Avrupa Birliği demokrasiyi tanımlarken özellikle 1990'lardan sonraki dönemde biçimsel anlamda demokrasi tanımından vazgeçerek bireysel haklar ve özgürlükler boyutunu da kapsayacak şekilde içeriğini genişletmiş, nitelikli demokrasi yaklaşımını tercih etmeye başlamıştır. Hukukun üstünlüğü, insan hakları, azınlık hakları ve bu hakların etkin korunması gibi birçok konuyu demokrasi tanımının içine dahil ederek AB, daha nitelikli ve kapsamlı bir demokrasi anlayışına sahip olmuştur. Böylece bir uluslararası örgüt tarafından Kopenhag Kriterleri† çerçevesinde demokrasilerin taşınması gereken nitelikler belirlenerek demokrasi için temel kriterler standart hale getirilmiştir. Bu ölçütlere göre AB'nin liberal demokrasi‡ anlayışı siyasal haklar, bireysel özgürlükler ve hukukun üstünlüğü gibi başlıklardan oluşmaktadır.

* Demokrasiyi tanımlarken burada nitelikli demokrasi olarak ele alınan (*substantive*) kelimesine Türkçe karşılık olarak öze, içeriğe ilişkin anlamında bazen "esaslı" bazen de "özcü", veya "tözsel" kelimelerini kullandığı görülmektedir.

† Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıkların korunması gibi siyasi şartları içeren Kopenhag siyasal kriterleri 1993 Kopenhag Avrupa konseyi Zirvesinde (Paragraf 7 A (iii) karara bağlanmıştır. Ayrıntı için bkz. European Council, "Presidency Conclusion", Copenhagen, 21-22 June 1993. http://www.europarl.europa.eu/summits/copenhagen/default_en.htm (3 Aralık 2016)

‡ Diamond, liberal demokrasinin şu değerlerden oluştuğunu açıklar: Hukukun üstünlüğüne dayanan bağımsız ve tarafsız yargı; inanç, ifade, toplanma yayın, örgütlenme özgürlüğün geniş olarak sağlanması, etnik, kültürel ve dini azınlıkların haklarının tam olarak korunması; seçimlerin dışında haklarını ifade edebilecek çoğulcu sivil toplumun olması ve ordunun sivil denetimi. (Diamond, 1999: 10-12).

6. NİTELİKLİ DEMOKRASİNİN ÜÇÜNCÜ BOYUTU: VATANDAŞLARIN TALEPLERİNE DUYARLI DEMOKRASİ

Demokrasinin kalitesini belirleyen ilk iki boyuta ilave olarak Morlino, üçüncü bir boyut daha ekler: Demokrasinin vatandaşların talep ve beklentilerine cevap veren sonuç odaklı olması (Morlino, 2011: 220; Morlino and Diamond, 2004: 27-28). Böyle bir demokrasi anlayışıyla biçimsel bir demokrasi olmaktan öte, toplum ile sürekli etkileşim halinde ve taleplere duyarlı olarak gerçek anlamda özü itibariyle de demokratik bir yönetim sergilenebilecektir. Bir demokrasinin kalitesini belirleyen bu üçüncü boyut "sonuç" boyutu ile, vatandaşların talep ve beklentilerini dikkate alan politikaların belirlenmesi ve uygulanması anlatılmaktadır. Başka bir deyişle demokrasinin niteliği sonucu ile yakından ilişkilidir. Bu boyut daha çok kurumsal hesap verebilirlik ile ilgilidir. Azınlığın haklarını bastırmadan çoğunluğun isteklerine derece cevap veren bir hükümet gerçek manada demokratik bir yönetim ortaya koymuş olacaktır. Toplumdan gelen taleplerin karşılık bulmadığı veya onu dikkate almayan bir yönetim anlayışı şeklen demokratik işleyişe sahip olsa bile tam anlamıyla bu demokrasi, nitelikli demokrasi olarak kabul edilemez. Bu, basit, kapsamlı ve tek yönlü bir uygulamalar yerine "karşılıklı hesap verebilirliklerin ardışık döngüleri" (Schedler, 1999:13-28) anlamında yönetilen ile yöneticiler arasındaki etkileşim ve halkın taleplerinin yöneticiler tarafından dikkate alınmasını esas alan demokrasinin bir başka boyutudur. Böylece temel haklar ve özgürlükler açısından iyi işleyen bir demokrasi toplum taleplerine duyarlılık olacağından tam anlamıyla nitelikli bir demokrasi seviyesine ulaşmış olacaktır.

İşleyişe ilişkin biçimsel anlamda ilk boyut, içeriğe ya da öze ilişkin ikinci boyut ve üçüncü olarak sonucu itibariyle halkın taleplerine cevap veren sorumlu demokrasi yani sonuç odaklı olma boyutu nitelikli demokrasi için birbirini tamamlayan boyutlardır. Bu boyutların birinin eksik olması ülkede demokratik bir rejim olmadığı anlamına gelmez. Yukarıda da belirtildiği üzere bu durumda minimal anlamda seçimsel bir demokrasiden söz edilebilir. Ancak demokrasinin kalitesini belirleyen ölçütlerden oluşan bu üç boyutun bir arada görüldüğü ve uygulanır olduğu demokrasiler özü itibariyle gerçek demokrasi ya da nitelikli demokrasiler arasında sayılabilir. Sonuç olarak vatandaşların beklenti ve taleplerine cevap veren, toplumda kabul görmüş meşru bir yönetim anlayışıyla işleyen demokrasilerin niteliğine işaret eden, üç boyutuyla da işler halde olan bir demokrasi yıkılma tehlikesinden uzak, sağlam bir demokrasidir. Böyle demokrasiler geriye gitme tehlikesinden uzak bir şekilde devam edebilecek ve böylece konsolidasyonu sağlamış olacaktır.

Buradan hareketle demokrasinin kalitesini niteliğini belirleyen gösteren ortak ilkeler belli başlıklar altında toplanacak olursa; Lijphart'a göre bir ülkede nitelikli demokrasinin göstergeleri kadınların parlamento temsili, kadınların kabine temsili, aile politikası, zengin-yoksul oranı, seçmen katılımı, demokrasiden memnuniyet, hükümet seçmen mesafesi, yolsuzluk endeksi ve kabineye kitlesel destek olarak sayılabilirken, Huntington, Przeworski ve diğerlerine göre ekonomik gelir düzeyi kişi başı gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH), siyasi istikrar ve rejimin dayanıklılığı, Valenzuela ve O'Donnell'a göre ise mahfuz alanların bulunmaması, yatay hesap verebilirlik mekanizmasının bulunması olarak sayılabilir (Lijphart, 1999: 275-307; Przeworski, vd., 1996: 39-55; Huntington, 1993; Valenzuela, 1992:57-104; O'Donnell, 1994: 55-69). Bütün bunların sonucunda doğrudan ölçmek zor olsa da vatandaşların demokratik rejimden duyduğu memnuniyet demokrasinin niteliğinin en önemli göstergeleri arasında yer alır. Hükümetin, sivil toplumun, siyasal kurumların gösterdiği demokratik başarı demokrasinin niteliğine etki edeceği muhakkaktır. Demokratik değer ve ilkelerin toplumda benimsenmiş, özümsemiş olması ve pratikte uygulanır olması onun toplumda yerleşmesini sağlayacaktır. Bu görüşlerden hareketle demokrasinin nitelikli bir demokrasi olması, bir başka deyişle kalitesinin yüksek olması ile onun yıkılma tehlikesine karşı dirençli olması, dayanıklılığı, ilgili ülkede yerleşip kök salması ve konsolide olması arasında belirgin bir bağ olduğu söylenebilir. Demokrasinin nitelikli olması demokratikleşme

sürecinin, özellikle de demokrasinin konsolidasyonunun sonucu olarak gerçekleşir. Bu konular demokratikleşme literatüründe demokrasiye geçiş ve konsolidasyon kuramları etrafında tartışılmaktadır. Demokratikleşme sürecinin sonunda pekişmiş bir demokrasi bütün kurum ve kuralları ile işler hale gelmiş olacağından nitelikli bir demokrasi olarak kabul edilecektir. Bu noktada şunu belirtmek gerekir ki ülke içi koşulların demokrasi açısından elverişli olmasının yanında uluslararası alanda demokratik ülkelerle işbirliği, ekonomik, ticari ilişkiler, uluslararası örgütlere üyelik gibi faktörleri kapsayan demokratikleşmenin uluslararası bir boyutunun olduğunu da dikkate alarak uluslararası koşulların da elverişli olması demokratikleşmeyi kolaylaştırıcı bir etken olacaktır (Whitehead, 1996).

Nitelikli demokrasinin gerçekleşebilmesi için bir ülkedeki demokratik rejimin konsolide olması pekişmesi önemli bir noktadır. Demokratik rejime geçildikten sonra demokrasinin ülkede yerleşmiş ve dayanıklı hale gelmiş olması gerekir. Nitelikli demokrasinin işler halde olması ve yaşayabilmesi için demokrasinin konsolidasyonu koşulu önem arz eder. O halde kaliteli veya nitelikli dediğimiz demokrasinin gerçekleşme koşullarından olan demokratik konsolidasyon kavramını ayrıca incelemek gerekir. Bunun için aşağıdaki bölümde demokrasinin konsolidasyonu ve onun koşulları açıklanacaktır. Nitelikli demokrasiye giden yolda demokratikleşme ve demokratik konsolidasyonunu açıklayan kavram ve kuramlar değerlendirilecektir.

7. NİTELİKLİ DEMOKRASİDEN DEMOKRATİK KONSOLİDASYONA

Demokratikleşme kuramları ülkelerin demokrasiye geçmelerini kolaylaştıran veya zorlaştıran etkenleri araştırarak, demokrasinin yerleşip başarılı olma durumlarını inceler.* Demokratikleşme aslında bir toplumda demokrasinin yerleşip kök salması sürecine işaret eden bir kavramdır. Genel olarak demokratikleşme kelimesi demokratik yönde ilerleyen siyasal değişiklikler anlamında kullanılmaktadır. Demokrasinin tam olarak işler hale gelmesi kısa vadede gerçekleşecek bir durum olmayıp belirli aşamalardan geçmesi gerekmektedir. Literatürde demokratikleşme süreci "liberalleşme", "geçiş" ve "konsolidasyon" olarak üç aşamada incelenmektedir (O'Donnell and Schmitter, 1986: 6-14; Huntington, 1993: 105-158; Linz and Stepan, 1996a; Schneider and Schmitter, 2004: 59-90). Demokrasiye geçişleri inceleyen geçiş kuramcıları (transitologist) demokratik rejimin kuruluş aşamasını ve geçişin şartlarını incelerken, konsolidasyon kuramcıları (consolidologist) ise demokratik rejimin nasıl istikrarlı, sağlam, kalıcı ve güçlü olabileceği konularını ele alırlar (Linz and Stepan, 1996a; Huntington, 1993; Geddes, 1999: 115-144; Stepan, 1986: 64-84; Schmitter, 1995:11-41; Rustow, 1970: 337-363).

Bu aşamalardan, demokrasiye geçildikten sonraki aşama olarak, demokratik konsolidasyon süreci uzun bir süreçtir ve daha geniş ve daha derin etkilere sahiptir. Süreç, demokratik kuralların ve prosedürlerin içselleştirilmesini ve siyasi kültürün yeniden düzenlenmesi yoluyla demokratik değerlerin yaygınlaştırılmasını içermektedir (Pridham, 2005:12). Demokrasinin konsolidasyonu demokratikleşme sürecinin son aşaması olarak kabul edilir ve demokrasinin yıkılma tehlikesinden uzaklaşarak ülkede tam olarak yerleşmesine ve kalıcı olmasına işaret eder. Demokratik konsolidasyon, genellikle uzun ve bir anlamda daima devam eden, demokratik kurumların ve uygulamaların istikrarlı hale geldiği ve kurumsallaştığı, bunun yanında elitler ve kitleler tarafından demokratik normların içselleştirildiği süreci ifade eder (Kubicek, 2003:21).

Demokratikleşme, düzenli olarak yapılan serbest ve adil seçimler ile başlar. Daha sonrasında demokratikleşme seçme ve seçilme haklarıyla birlikte bireysel özgürlüklerin, insan haklarının ve hukukun üstünlüğünün uygulanma sürecidir. Buradan anlaşılacağı üzere demokratikleşme

* Bir ülkede demokrasinin yerleşip kalıcı olabilmesinin şartlarını araştıran demokratikleşme kuramları, demokratikleşmeyi demokratik kültür ve ekonomik kalkınmışlık gibi faktörlerle inceleyen "yapısalcı / modernleşme temelinde yaklaşımlar" (*structural/modernization*) ve demokrasiye geçiş ve konsolidasyon aşamaları olarak inceleyen "aktör temelli / süreç odaklı" (*agency based / process oriented*) yaklaşım olarak iki ana başlık altında toplanabilir.

serbest seçimlerle başladıktan sonra demokrasinin kalitesinin artmasına ve kalıcı olmasına doğru giden bir sürece işaret eder. Demokratikleşme süreci nihayetinde demokratik konsolidasyona ulaşmayı hedefleyen demokratik gelişim sürecidir. Demokratikleşme sadece demokratik kurumların oluşturulması ile gerçekleşmeyip demokrasinin özünü oluşturan temel hak ve hürriyetler ile yönetim anlayışına ilişkin değerlerin toplumda kabul görüp yerleşmesine kadar giden uzunca bir süreçtir, sonucunda kaliteli demokrasiye ulaşma hedefi vardır.

Demokratik konsolidasyon, demokratik dönüşüm sürecinde gerçekleştirilen siyasi reformlarla sonunda ulaşılması gereken hedeftir. Demokratik rejimin geriye gitme tehlikesinden uzak olarak toplumda kökleşerek yerleşmesini ifade eder. Bu bakımdan kavram demokrasinin yerleşip kurumsal olarak iyi işler hale gelip gelmediği, demokrasilerin kalıcılığı ile ilişkilidir. Demokratik konsolidasyon demokrasiye geçilmekle ve devamında demokratik reformları yapmakla kısa sürede gerçekleşen bir hedef olmayıp daha uzun vadede ve bir süreç içerisinde gerçekleşen bir hedef olarak kabul edilebilir. Demokrasinin dayanıklılığını ve istikrarını temin etmek onu kurmak kadar zor bir iştir, demokrasiye geçiş sonrası önemli olan durum da budur (Schedler, 1998: 91).

Przeworski demokrasinin konsolidasyonunu “hiç kimse demokratik kurumların dışında hareket etmeyi düşünmezse, kaybedenlerin hepsi kaybettiği kurumlarda şansını tekrar denemek isterlerse, demokrasi kasabadaki tek oyun olmaktadır. Bu durumda demokrasi kendisini gerçekleştirir ve demokrasi konsolide olmuş demektir” diyerek açıklar (Przeworski, 1991: 26). Larry Diamond’un demokratik konsolidasyon tanımı da Przeworski’ nin tanımına benzer: Diamond’a göre demokratik konsolidasyon geniş ve derin bir meşruiyet elde etmeyi başaran hem kitleler nezdinde hem de elitler nezdinde bütün siyasal aktörler tarafından demokratik rejimin toplum için en doğru ve en uygun rejim olduğuna inanıldığı, daha iyi gerçekçi bir alternatifinin düşünülmediği bir süreçtir. Kitlese seviyede anayasal sistemin meşruluğu üzerine davranışsal bir uzlaşma olmalıdır (Diamond, 1999: 5). Valenzuela’ya göre sağlamlaşmış bir demokrasinin kurulması veya etkin şekilde işleyen demokratik rejim, seçim sistemi, yeniden oluşturulmuş siyasal partiler, yargı bağımsızlığı ve insan haklarına saygı gibi belirli kurumların güçlendirilmesini ve kabulünü gerektirir (Valenzuela, 1992: 58).

Bu tanımlara dikkat edildiğinde tamamında demokrasi oyununun bütün kurallarının kabul edilmesi, içselleştirilmesi gerektiği yönüne vurgu yapılmaktadır. Geniş ölçüde kabul gören, sıkça atıfta bulunulan daha kapsamlı demokratik konsolidasyon tanımı Linz ve Stepan tarafından yapılmıştır. Linz ve Stepan’ın ortaya koyduğu tanım, demokratik konsolidasyon kavramını daha kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Linz ve Stepan’a göre demokratik konsolidasyonu davranışsal olarak şiddet veya yıkıcı faaliyetlerine girilmezse, tavırsal olarak kamuoyunda toplum nezdinde demokrasiye olumlu inanç gelişmişse ve anayasal olarak hükümet, sivil toplum ve diğer kurum ve kuruluşlar kanunlarla kendilerini bağlı görüyorlar ve sistem buna göre işliyorsa demokratik rejim konsolide olmuş demektir (Linz and Stepan, 1996a: 6-7).

Buraya kadar yapılan demokratik konsolidasyon açıklamalarının ortak yönü, öncelikle serbest seçimlerin düzenli olarak yapılmasının demokrasinin konsolidasyonu için yeterli olmadığı vurgusudur. Sağlam bir demokrasinin güvencesi olarak serbest ve adil seçimlerin yanında temel hak ve hürriyetlerin güvencede olması, sorumlu ve hesap verebilir liderler, asker üzerinde sivil denetim ve toplumun demokratik değerleri benimsemesi gerektiği hususları üzerinde durulmaktadır. Alternatif bir demokratik konsolidasyon yaklaşımı olarak Schedler’in dört katlı demokrasi sınıflandırması gösterilebilir. Bunlar otoriterlik, seçimsel (electoral) demokrasi, liberal demokrasi ve ileri (advanced) demokrasidir. Buna göre bir ülkede serbest ve adil seçimler yanında sivil siyasal haklar varsa o ülke demokrasisi liberal demokrasi olarak sınıfına dahil edilebilir (Schedler, 1998: 91-92).

Demokratik konsolidasyonun olmazsa olmaz şartı olarak Linz ve Stepan birbirileriyle ilişkili ve birbirini etkileyen koşulların varlığından söz eder. Onlara göre sağlamlaşmış bir demokrasinin vazgeçilemez, zorunlu beş koşulun var olması gerekmektedir. Bunlardan ilki çıkarlarını gerçekleştirmek için işbirliği ve dayanışma oluşturan ve değerleri ifade eden özgür ve canlı bir sivil toplumun gelişmesine katkı sağlamalıdır. İkincisi, siyasal partiler, seçimler, siyasal liderlerin uyacağı seçim kuralları gibi kuralları içeren, demokratik rejimin kurumlarının özü olan özerk ve değerli siyasal toplum bulunmalıdır. Bu sayede, demokratik hükümet toplum tarafından gözlemlenip kontrol edilmelidir. Üçüncü olarak, vatandaşlar için bağımsız sosyal hayatın ve özgürlüklerin yasal güvencesi hukuk kuralları bulunmalıdır. Bu bağlamda Linz ve Stepan yukarıda açıklandığı gibi sivil toplumu ve siyasal toplumu tam olarak sağlamak için hukukun üstünlüğüne anayasanın ruhunu oluşturacak şekilde yer verilmesi, hakların ve özgürlüklerin güvencesi olarak ve demokratik yönetişimin iyi işlemesi için bir zorunluluktur (Linz and Stepan, 1996a: 7-10). Bu sayılan üç şart sağlamlaşmış bir demokrasinin ön şartıdır. Linz ve Stepan tarafından ortaya konan diğer iki şart ise ilk üç şartı demokratik konsolidasyon yolunda tamamlayan şartlardır (Linz and Stepan, 1996a: 9-13).

Güney Kore’de demokrasinin konsolidasyonu sürecini inceleyen Im’e göre, düzenli seçimleri içeren minimum prosedürel demokrasi anlayışına ilave olarak sağlamlaşmış nitelikli demokrasi vatandaşlar için temel sivil hakları, sorumlu ve hesap verebilir liderleri, askerin sivil denetimini ve sosyal / ekonomik ilişkilerde vatandaşların hukuk tarafından korunması anlamda sosyal demokrasiyi gerektirir. Demokrasi basitçe kurumsallaşmış rekabetçi seçimlerle, yerleşmez. Daha geniş manada demokratik süreç ve normların siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel ve yasal alanlarda hem seçkinler düzeyinde hem de kitle düzeyinde kurumsallaşmasını, kabullenilmesini, yerleşmesini, özümsemesini ve meşrulaşmasını gerektirir (Im, 2000: 23).

Demokrasinin yaşayabilmesi için demokrasiyi destekleyen koşullardan olarak etnik türdeşlik, dini hoşgörü ve farklı inançlara saygı ve ordu üzerinde sivil denetim olgusu da önemlidir. Eğer ülkedeki toplumda etnik ayrışma varsa o toplumda sosyal düzensizlik ve siyasal istikrarsızlık ortaya çıkabilir. Zira toplum içindeki etnik çeşitlilik demokratik sürecin meşrulaştırılması daha zor hale getirebileceğinden etnik homojenlik demokrasiyi sağlamlaştırmak için bir avantaj olabilir. Öte yandan dini hoşgörü, farklı inançlara saygı gösterme ve azınlık haklarının korunması alanında da dini hoşgörü demokrasinin konsolidasyonu sürecinde önemli bir dinamiktir. Belirli bir rejim içinde dini hoşgörü yokluğunda, azınlık gruplarına dini ve kültürel haklar özgürlükler vermek bir ülkenin iktidarı için zor olabilmektedir. Demokratik konsolidasyonun destekleyici bir diğer koşulu da ordu üzerinde sivil denetim oluşturulma zorunluluğudur. (Im, 2000: 26-32). Birçok yeni demokraside asker kışlasına çekildikten sonra bile sahne arkasında önemli rol oynar. Vesayet yetkileri ve milli güvenlik tanımlamasının askerde olması seçilmiş yöneticilerin, hükümetin yetki ve görev alanını daraltır. Askeri vesayet bertaraf edilmediği sürece, demokratik rejimin gerçekten konsolidasyonu mümkün olamaz. Bu ön şart gerçekleştirildikten sonra demokrasinin “içinin doldurulması” gerekir.

Sonuç itibarıyla bir rejimin nitelikli demokrasiye sahip olabilmesi için şu bileşenleri içeren bir demokratik yönetime sahip olması gerekmektedir: Adayların özgürce oy verebildiği rekabetçi, adil, dürüst ve periyodik seçimler; tüm yetişkinlerin oy kullanma hakkına sahip olduğu genel oy sistemi; Silahlı kuvvetlerin seçilmiş sivil otoriteye tabi olması; Kültürel, etnik, dini ve azınlık grupların kendi kültürlerini siyasi süreçte ifade edebilmesi veya dillerini konuşmasının ve kültürlerini yaşamasının yasak olmaması; Kamu kurumlarına özerk güç sağlayan yürütmenin gücünü sınırlamak amacıyla yatay hesap verebilirlik mekanizması; Vatandaşların da amacı ile nispeten bağımsız siyasal partilerin, bağımsız dernek ve hareketleri kurma hakkına, ifade ve temsil için uygun kanallara sahip olması;

Vatandaşlarının özgürce erişebileceği alternatif bilgi kaynağı olması; bireyler de inanç, düşünce, tartışma, konuşma, yayın, toplantı, gösteri ve dilekçeler konusunda önemli özgürlüklere sahip olması; Vatandaşların, sürgün, terör, işkence ve haksız gözaltıdan koruyan hukukun üstünlüğünü etkili olduğu bireysel ve grup özgürlükleri korunduğu ve bağımsız ayrımcı olmayan yargının olması ve sadece devlet tarafından değil devlet dışı veya devlet karşıtı güçler tarafından da bireysel yaşama haksız müdahale olmaması (Diamond, 1999: 11-12). Bütün bunların sonunda demokrasi tam anlamıyla konsolide olmuş olacaktır. Ancak daha önce de belirtildiği gibi bütün bunların tam olarak uygulamaya geçirilmesi birden olmayıp belirli bir zaman içinde olacaktır. Demokrasinin özünü oluşturan ve niteliğini belirleyen bu koşulların fiili olarak uygulanıyor olması nihai aşama olan demokratik konsolidasyona götürecektir. Demokrasinin özünü oluşturan yukarıdaki koşulların tam olarak uygulanmadığı durumlarda da bir demokratik rejim, yakın bir yıkılma tehlikesinden uzak olarak, arızalı demokrasi şeklinde de yoluna devam edebilir ve bu haliyle de yerleşmiş olabilir. O'Donnell'ın "delegasyoncu demokrasi" (O'Donnell, 1994: 56) olarak açıkladığı bu durumdaki bir rejimin ani bir otoriterliğe dönüş tehlikesi yoktur ama demokrasinin bütün kural ve kurumlarıyla işler halde olduğu nitelikli demokrasiye doğru ilerleme imkânı, konsolidasyonu da mümkün görünmez. O halde demokrasinin konsolidasyonundan kasıt biçimsel olarak varlığının yanında özünü oluşturan içeriğine unsurlarıyla işler olması, böylece yerleşmiş ve pekişmiş olmasıdır. Ancak bu durumda nitelikli olarak konsolide olmuş olur.

8. SONUÇ

Bu makalede açıklandığı üzere demokrasi, demokratikleşme ve demokratik konsolidasyon konusunda değişik ölçütler esas alınarak birbirinden farklı kavramsallaştırmalar yapılabilir. Bütün bu kavramların bulunduğu ortak noktada, demokrasi kavramı demokratik rejimin geriye gitme ve yıkılma tehlikesinden uzak olmasının yanında, temel hak ve hürriyetlerin korunup önemsendiği, vatandaş taleplerine duyarlı, demokratik değerlerin toplum tarafından benimsenip ülkede yerleşmesi unsurlarını içermesini gerektirir ki demokrasinin özüne ilişkin asli unsurları taşıyan bu demokrasiler nitelikli demokrasi olarak tanımlanır. Demokrasinin kalitesine dair daha çok kabul gören yaklaşımlara göre bu koşulları taşıyan bir rejimin biçimsel olmaktan öte, öze ilişkin koşulları da sağlamış, nitelikli demokrasiye sahip bir rejim olarak tanımlanır. Yıkılma tehlikesine karşı demokratik rejimin dayanıklılığı, ülke içi seçkinlerin ve vatandaşların demokratik rejim konusunda uzlaşısı demokrasinin yerleşip yaşayabilmesi için önemli hususlardan olup demokratik rejimin meşruiyetini belirler ki bu anlamda demokratikleşmede önemli bir aşamaya ulaşılmış sayılır. O halde bir ülkede konsolidasyon aşamasına ulaşmış nitelikli bir demokrasiden söz edebilmek için demokraside şu iki unsurun bir arada olması gerekir: Bunlardan ilki vatandaşların beklenti ve taleplerine duyarlı olarak bütün kurum ve kurallarıyla işleyen, temel hak ve özgürlüklere saygılı bir demokrasi ve ikinci olarak yıkılma ve geriye gitme tehlikesinden uzak bir demokrasi. İlk unsur nitelikli demokrasinin özelliklerini açıklamaktadır. Buna göre demokrasinin konsolide olabilmesi için nitelikli demokrasi olması gerekir. Bir başka ifadeyle konsolidasyonu sağlamış demokrasiler nitelikli demokrasi olarak kabul edilir. Bu bakımdan demokrasinin gelişmişliğine dair nitelikli demokrasi ve konsolide olmuş demokrasi kavramları farklı anlamlar taşımayıp, birbirlerini tamamlayan kavramlar olarak demokrasinin kalitesine, sağlamlığına işaret ederler. Sonuç olarak konsolidasyon aşamasına ulaşmış nitelikli bir demokrasinin sahip olması gereken özellikler şu başlıklarda toplanabilir:

- (i) Hiçbir siyasi grubun dışlanmadığı serbest, adil, yarışmacı seçimler ve genel oy hakkı;
- (ii) İnsan hakları ve azınlık hakları da dahil olmak üzere temel hak ve özgürlüklerin korunması
- (iii) Demokratik rejimin dayanıklılığına olan yüksek inanç. Askeri darbe veya darbe tehdidi ile askerin siyasete müdahalesi demokrasinin konsolidasyonuna engel teşkil

edeceğinden askerin sivil denetime tabi olması ve darbe tehdidinden uzak siyasal yaşam.

- (iv) Demokratik rejimin meşruiyetine olan inanç ve devlet seçkinlerinin rejim konusunda uzlaşısı; demokrasinin halkın büyük çoğunluğu tarafından tercih edilen bir siyasal rejim olarak görülmesi; hiçbir siyasi partinin ve siyasi grubun alternatif siyasal rejim arayışına girişmemesi ve sistem karşıtı grupların ve ayrılıkçı hareketlerin güçlü kamuoyu desteğine sahip olmaması.

Görüldüğü üzere demokrasinin kalitesine ilişkin, ilk maddedeki düzenli seçimlerle hükümetlerin değiştiği seçimsel veya prosedürel demokrasi tanımlamasına ilave olarak, demokrasinin yerleşip kökleşmesine vurgu yapan hususlar bağlamında sonraki maddelerde sayılanlar demokratik rejimin yaşayabilmesi için gerekli olan unsurlara, nitelikli pekişmiş bir demokrasiye işaret etmektedir. Sonuç olarak demokrasinin bütün asli unsurlarıyla birlikte var olması nitelikli demokrasiye sahip olduğunu gösterir ve bu konsolidasyon için önem arz eder.

KAYNAKÇA

- Beetham D. (2013). Demokrasi ve İnsan Hakları, (Çev.: Bilal Canatan), Liberte Yayınları, Ankara.
- Bollen, K. A. & Pamela, P. (2000). "Subjective Measures of Liberal Democracy", *Comparative Political Studies*, 33(1):58-86.
- Collier, D. & Levitsky, S. (1997). "Democracy with Adjectives: Conceptual Innovation in Comparative Research", *World Politics*, 49(3):430-451.
- Crick, B. (2002). *Democracy a Very Short Introduction*, Oxford University Press, New York.
- Dahl, R. A. (1971). *Polyarchy: Participation and Opposition*, Yale University Press, New Haven.
- Dahl, R. A. (1989). *Democracy and its Critics*, Yale University Press, New Haven.
- Dahl, R. A. (2001). *Demokrasi Üzerine*, (Çev.: Betül Kadioğlu), Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Diamond, L. (1999). *Developing Democracy: Toward Consolidation*, Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Diamond, L.; Linz, J. & Lipset M.L. (1995). "Introduction: What Makes for Democracy?". (Ed. Larry Diamond, Juan J. Linz & Seymour Martin Lipset), *Politics in Developing Countries: Comparing Experiences with Democracy*, ss.1-66, Lynne Rienner Publishers, Boulder.
- Geddes, B. (1999). "What Do We Know About Democratization After Twenty Years?", *Annual Review of Political Science*, 2: 115-144.
- Heywood, A. (2011). *Siyaset*, (Çev.: Bekir B. Özipek), Adres Yayınları. Ankara.
- Huntington, S. P. (1968). *Political Order in Changing Societies*, Yale University Press, New Haven.
- Huntington, S.P. (1993). *Üçüncü Dalga: Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma*, (Çev.: Ergun Özbudun), Türk Demokrasi Vakfı, Ankara.
- Im, H. B. (2000). "South Korean Democratic Consolidation in Comparative Perspective". (Ed. Larry Diamond & Byung-Kook Kim), *Consolidation of Democracy in South Korea*, ss.21-52, L. Rienner, Boulder.
- Kubicek, P. (2003). "International Norms, the European Union, and Democratization, Tentative Theory and Evidence". (Ed. Paul Kubicek), *The European Union and Democratization*, ss.1-29, Routledge, London.

- Levitsky, S. & Way, L. (2005). "International Linkage and Democratization", *Journal of Democracy*, (16)3:20-34.
- Lijphart, A. (1999). *Patterns of Democracy. Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, Yale University Press, New Haven.
- Lijphart, A. (2011). *Democratic Quality in Stable Democracies*, *Society*, 48(1): 17–18.
- Linz, J. J. & Stepan, A. (1996a). *Problems of Democratic Transition and Consolidation Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Linz, J. J. & Stepan, A. (1996b). *Toward Consolidated Democracies*, *Journal of Democracy*, 7(2):14-33.
- Linz, J. J. & Stepan, A. (1978). *The Breakdown of Democratic Regimes: Crisis, Breakdown and Reequilibration*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, MD.
- Lipset, S. M. (1960). *Political Man: The Social Bases of Politics*, Garden City, Doubleday, NY.
- Morlino, L. (2011). "Analysing Democratic Qualities", *Change for Democracy Actors, Structure, Processes*, ss. 191–222, Oxford University Press, Oxford.
- Morlino, L. & Diamond, L. (2004). "The Quality of Democracy, An Overview", *Journal of Democracy*, 15(4):20-31.
- O'Donnell, G. & Schmitter, P.C. (1986). *Transitions from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- O'Donnell, G. (1994). "Delegative Democracy", *Journal of Democracy*, 5(1):55-69.
- Özbudun, E. (2003). *Çağdaş Türk Politikası: Demokratik Pekişmenin Önündeki Engeller*, Doğan Kitap, İstanbul.
- Pridham, G. (2005). *Designing Democracy, EU Enlargement and Regime Change in Post-Communist Europe*, Palgrave Macmillan, New York.
- Przeworski, A. (1991). *Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America*, Cambridge University Press, New York.
- Przeworski, A.; Alvarez, M.; Cheibab, J.A. & Limongi, F. (1996). *What Makes Democracies Endure?*, *Journal of Democracy*, 7(1):39-55.
- Putnam, R. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Italy*, Princeton University Press, Princeton.
- Rustow, D. A. (1970). "Transitions to Democracy: toward a Dynamic Model", *Comparative Politics*, 2(3): 337-363.
- Schedler, A. (1998). "What is Democratic Consolidation?", *Journal of Democracy*, 9(2): 91-107.
- Schedler, A. (1999). "Conceptualizing Accountability". (Ed. Andreas Schedler, Larry Diamond, & Marc F. Plattner), *The Self-Restraining State: Power and Accountability in New Democracies*, ss.13–28, Lynne Rienner, Boulder.
- Schumpeter, J. (1970). *Capitalism, Socialism, and Democracy*, George Allen and Unwin, London.
- Schmitter, P. C. (1995), "Transitology: The Science or the Art of Democratization?". (Ed. Joseph S. Tulchin and Bernice Romero), *The Consolidation of Democracy in Latin America*, ss.11-41, Lynne Rienner, Boulder and London.

Schmitter, P. C. & Guilhot, N. (2000). "From Transition to Consolidation. Extending the Concept of Democratization and the Practice of Democracy". (Ed. Michel Dobry), *Democratic and Capitalist Transitions in Eastern Europe Lessons for the Social Sciences*, ss.131-46, Kluwert Academic Publishers, London.

Schmitter P. C. & Karl, T.L. (1991). "What Democracy Is... and Is Not", *Journal of Democracy*, 2(3):75-88.

Schneider, C. & Schmitter, P. (2004), "Liberalization, Transition and Consolidation: Measuring the Components of Democratization", *Democratization*, 11(5):59-90.

Stepan, A. (1986). "Paths toward Redemocratization: Theoretical and Comparative Considerations". (Ed. Guillermo O'Donnell, Philippe Schmitter, & Laurence Whitehead), *Transitions From Authoritarian Rule: Comparative Perspectives*, ss.64-84, The John Hopkins University Press, London.

Tilly, C. (2014). *Demokrasi*, (Çev.: Ebru Arıcan), Phoenix Yayınevi, Ankara.

Valenzuela, S. J. (1992). "Democratic Consolidation in Post-Transitional Settings: Notion, Process and Facilitating Conditions". (Ed. Scott Mainvaring, Guillermo O'Donnell, & Samuel J. Valenzuela), *Issues in Democratic Consolidation: The New South American Democracies in Comparative Perspective*, ss.57-104, University of Notre Dame Press, Notre Dame.

Whitehead, L. (1996). "Three International Dimensions of Democratization". (Ed. Laurence Whitehead), *The International Dimensions of Democratization: Europe and the Americas*, ss.3-25. Oxford University Press, Oxford.